

Розділ 1

Мій шлях

Немає нічого незвичного в тому, щоб бути консерватором. Незвично бути консерватором інтелектуальним. Як у Британії, так і в Америці близько 70 відсотків університетської спільноти вважають себе «лівими», а культура навколо стає дедалі ворожішою до традиційних цінностей або до будь-яких заяв про високі досягнення західної цивілізації³. Звичайним консерваторам (а багато, можливо, й більшість, людей потрапляє до цієї категорії) повсякчас кажуть, що їхні ідеї та почуття реакційні, упереджені, сексистські чи расистські. Просто бути такими, які вони є, вже означає суперечити новим нормам інклюзивності й недискримінації. Клас читачів газети Guardian зневажає і висміює їхні чесні спроби жити за власними принципами, створювати родини, отримувати втіху від громади, молитися своїм богам і приймати усталену й ствердну культуру. Тому консерватори в інтелектуальних колах поводяться тихо й обережно, ловлячи погляди одне одного на іншому кінці кімнати, як гомосексуали в Пруста, що їх великий письменник порівняв з богами в Гомера, які єдині знали одне одного, коли замаскованими пересувались у світі смертних.

Тому ми, нібито виключені, змушені приховувати те, ким є, через страх бути виключеними. Я протистояв цьому тиску, і внаслідок цього моє життя склалося значно цікавіше, ніж я колись розраховував.

Я народився ближче до кінця Другої світової війни та зростав у родині нижчого середнього класу. Батько належав до профспілки й був членом Лейбористської партії, який завжди переймався питанням, чи не зрадив він своє робітниче походження,

ставши вчителем початкової школи. Тому що, на думку Джека Скрутона, політика полягала у веденні класової боротьби іншими засобами. Він вважав, що завдяки профспілкам і Лейбористській партії робітничий клас почав заганяти вищі класи в кут, з якого вони будуть змушені віддати свої вкрадені активи. Головною перешкодою на шляху до цього була Консервативна партія, що представляла об'єднання великого бізнесу, забудовників і земельних аристократів, які сподівалися продати спадок британського народу тому, хто запропонує найвищу ціну, а самі потім переїдуть на Багами. Джек вважав себе залученим у довічну боротьбу із цим істеблішментом від імені англосаксонського селянства, первородне право якого було вкрадене нормандськими рицарями тисячу років тому.

Він знайшов підтвердження цій оповіді в нашій шкільній історії, у соціалістичних трактатах Вільяма Морріса й Гарольда Массінгема, а також у власному дитинстві, проведеному в нетрях Манчестера, з яких він утік до одного зі збережених куточків «старої Англії» неподалік від Темзи. Завдяки прискореному курсу підготовки вчителів він зміг оселитися там із своєю матір'ю, з якою познайомився, коли вони обоє під час війни служили в Бомбардувальному командуванні Королівських ВПС. І його любов до «старої Англії» зростала в ньому поряд з образою на аристократів, які її вкрали. Він вірив у соціалізм не як в економічну доктрину, а як у повернення простому народові землі, яка йому належала.

Жити з такою людиною було важко, особливо після того, як я вступив до місцевої гімназії й збирався до Кембриджу, куди мене завербував класовий ворог. Однак завдяки батькові я зрозумів, як глибоко класове почуття було вписано в досвід його покоління і північних індустриальних громад, з яких він був родом. З раннього віку я також дізнався, що цей глибокий досвід прикрашала галерея захопливої літератури. Для мого батька класова війна була справжнім національним епосом, який розгортався на тлі його життя так само, як Троянська війна розгорталася на тлі давньогрецької літератури. Я не розумів економічних теорій соціалізму, які вивчав за «Керівництвом із соціалізму

й капіталізму для розумної жінки» Джорджа Бернарда Шоу. Але я вже знав, що ці теорії не мають великого значення. Вигадки були значно переконливіші за факти, а ще переконливішим за одне й друге було прагнення долучитися до руху солідарності, який у кінці обіцяв емансипацію. Батькові скарги були реальні й добре обгрунтовані. Але розв'язанням для нього були мрії.

Однак у характері мого батька був інший бік, і він також сильно на мене вплинув. Якось Роберт Конквест проголосив три рівні політики, перший з яких каже, що кожен є правим у тих питаннях, на яких знається*. Батько був прекрасною ілюстрацією цього закону. Він знав усе можливе про сільську місцевість, локальну історію, давній спосіб життя, працю й будівництво. Він вивчав села навколо Гай-Вікома, де жив, а також історію та архітектуру цього містечка. І завдяки обізнаності в цих питаннях він став затятим консерватором. Тут було дещо добре, що він хотів зберегти. Батько закликав інших приєднатися до своєї кампанії із захисту Гай-Вікома та його сіл від руйнування, бо їм загрозувала безвідповідальна тактика забудовників і фанатиків автомагістралей. Він заснував Товариство Гай-Вікома, збирав підписи під петиціями й поступово підвищив свідомість нашого містечка до такого рівня, що воно вдалося до серйозних і тривалих зусиль із самозбереження. Я поділяв його любов до сільської місцевості й давніх способів будівництва. Я, як і він, вважав, що модерністські архітектурні стилі, які оскверняють наше містечко, також руйнують його соціальну структуру; і я вперше в житті побачив, що завжди правильно зберігати речі, коли замість них пропонують щось гірше. Цей апріорний закон практичного розуму також є істиною в консерватизмі.

Тож в основі батькового соціалізму лежав глибокий консервативний інстинкт. І з часом я зрозумів, що класова війна, яка визначала його підхід до політики, була для нього менш важлива, ніж любов, яку вона приховувала. Батько глибоко любив свою

* Два інші закони: будь-яка організація, яка не є виразно правою, зрештою стає лівою; найпростіший спосіб пояснити поведінку будь-якої бюрократичної організації — припустити, що її контролює група її ворогів.

країну — не «Велику Британію» офіційних документів, а Англію своїх прогулянок і роздумів. Як і решта його покоління, він вважав, що Англія в небезпеці, а його самого закликають до її захисту. Його надихали програми Артура Стріта на BBC Home Service, незабутні картини з англійськими пейзажами Пола Неша, тексти Гарольда Массінгема в журналі *Countryman*, а також поезія Джона Клера. Він глибоко любив англійську свободу: вірив, що свобода висловлювати те, що думаєш, і жити так, як хочеш, — це те, що ми, англійці, захищали впродовж століть і що завжди об'єднуватиме нас проти тиранів. *Habeas corpus* був вписаний у його серце. Він повністю підтверджував картину англійського робітничого класу, яку змалював Джордж Орвелл у «Леві та єдиногогу». Коли ситуація загострюється, казав Орвелл, наші робітники захищають не свій клас, а свою країну, і вони асоціюють свою країну з м'яким способом життя, у якому незвичні й ексцентричні звички (як-от утримуватися від убивства одне одного) визнаються як належне. У цьому питанні, вважав Орвелл, ліві інтелектуали завжди неправильно розумітимуть робітників, які не хочуть мати нічого спільного з хвалькуватою невірністю, яку можуть дозволити собі лише інтелектуали.

Але я також був інтелектуалом, принаймні швидко ним ставав. У школі та університеті я бунтував проти влади. Вважав, що інституції має бути повалено й жодні кодекси чи норми не мають заважати роботі уяви. Але я, як і мій батько, був прикладом закону Конквеста. Саме про культуру я піклувався найбільше, й у неї мав намір зробити свій внесок. Під це означення я включив філософію, а також мистецтво, літературу та музику. У питанні культури я був «правим», себто поважав порядок і дисципліну, визнавав потребу в судженнях та волів зберегти велику традицію майстрів і працювати заради її виживання. Цей культурний консерватизм я взяв від літературного критика Френка Лівіса, від Томаса Еліота, чий «Чотири квартети» й літературні есеї ще в школі проникли в серця всіх учнів, а також від класичної музики. Мене глибоко вразила заява Шенберга про те, що його атональні експерименти були покликані не замінити, а продовжити велику традицію німецької музики. Тональна

мова перетворилася на кліше й кітч, а тому було потрібно «очистити діалект цього племені», як висловився Еліот (запозичивши думку в Малларме) у «Чотирьох квартетах». Думка про те, що ми мусимо бути сучасними, захищаючи минуле, та креативними, захищаючи традицію, глибоко вразила мене і з часом визначила мої політичні погляди.

Залишивши Кембридж і повикладавши один рік у французькому університетському коледжі, я закохався у Францію так, як колись закохався в неї Еліот. І це привело до рішучої зміни фокуса моїх роздумів — з культури на політику. Травень 1968 року змусив мене зрозуміти, що саме я ціную в традиціях, інституціях і культурі Європи. Перебуваючи тоді в Парижі, я читав критику «буржуазної» цивілізації з дедалі сильнішим відчуттям того, що якщо і є щось бодай трохи пристойне в тому способі життя, який удоступнюється в найвеличнішому місті світу, то підхожим словом на позначення цього буде «буржуазний». Знаменні *soixante-huitards* (учасники руху непокори 1968 року) були спадкоємцями цього буржуазного способу життя, насолоджувалися свободою, безпекою і розмаїтою культурою, яку французька держава надавала всім своїм громадянам. У них були всі підстави цінувати те, чим стала Франція під проводом генерала де Голля, який зробив Французьку комуністичну партію в очах народу такою ж смішною, якою вона мала бути також і в очах інтелектуалів.

Однак, на моє здивування, *soixante-huitards* вдалися до повторення старої марксистської обіцянки радикальної свободи, яка настане, коли буде скасовано приватну власність і «буржуазне» верховенство права. Недосконалої свободи, яку уможливили приватна власність та закон і від якої залежали спокій та розваги учасників руху, було недостатньо. Цю реальну, але відносну свободу треба було зруйнувати заради цієї ілюзорної, але абсолютної примари. Нові «теорії», які полилися з-під пера паризьких інтелектуалів у їхній боротьбі проти «структур» буржуазного суспільства, були зовсім не теоріями, а купами парадоксів, створеними, щоб переконати студентів-революціонерів: оскільки закон, порядок та істина — це лише маски буржуазного

домінування, то якщо ви не на боці робітників у їхній «боротьбі», ваша думка не має значення. У працях Альтюссера, Дельоза, Фуко й Лакана не згадувалися геноциди, на які надихнула ця боротьба, попри те, що саме тоді в Камбоджі розпочався один такий геноцид, очолений Пол Потом, членом Французької комуністичної партії, який здобув освіту в Парижі.

Це правда, що лише людина, вихована в англосфері, могла повірити, так само як я після 1968 року, що політичною альтернативою революційному соціалізму є консерватизм. Але коли я почав викладати в Лондонському університеті, то з'ясував, що колеги виступали проти того, що називали саме цим словом. Консерватизм, казали вони мені, — це ворог не лише інтелектуалів, а й усіх, хто працює заради справедливої частки соціальних благ, і всіх, хто «бореться за мир» проти американського імперіалізму. Мої колеги співчували Радянському Союзу, який досі не подолав проблем, спричинених «капіталістичним оточенням», попри неминучу ліквідацію контрреволюційних елементів. Але вони вірили, що існувала альтернатива революційному соціалізму Леніна, яка могла виправити недоліки радянської моделі. Йшлося про марксистський гуманізм журналу *New Left Review*.

Коледж Біркбека, де я викладав, з'явився на початку XIX століття як Інститут механіки й досі реалізовував бажання свого засновника Джорджа Біркбека пропонувати вечірне навчання людям, які працюють повний робочий день. Тому вдень у мене був час, який я присвячував читанню для колеги адвокатів, вважаючи зміну роботи лише питанням часу. Біркбек був світським бастионом лівого істеблішменту. Його провідним гуру був комуніст Ерік Гобсбаум, чия історія промислової революції лишається звичним предметом вивчення в наших школах. Ідеалом Біркбеку був «тривалий марш інституціями», себто відновлення Британії за соціалістичним зразком.

Читаючи для колеги адвокатів і вивчаючи англійське право, яким воно було до того, як його зіпсували нововведення, запроваджені європейськими судами, і до конституційних змін, безсистемно внесених Тоні Блером, у мене з'явилося абсолютно

інше бачення нашого суспільства. Судочинство за загальним правом казало мені про громаду, побудовану знизу завдяки гарантіям, які суди пропонували всім, хто поставав перед ними із чистими руками. Відтоді це бачення лишалося зі мною як розповідь про домівку. В англійському праві є дієві статuti й прецеденти, які ведуть відлік ще з XIII століття, і прогресивні люди вважали б це абсурдом. Для мене ж це було доказом того, що англійське право є власністю англійського народу, а не зброєю їхніх правителів. Таку думку ви не знайдете в історичних підручниках Гобсбаума.

Політичні реалії того часу мали небагато спільного з осілою громадою, про яку лорд Деннінг казав у своїх прецедентах чи яка так чітко проглядає в нашому земельному праві й нашому трастовому законодавстві. Я добре пам'ятаю здивування, яке відчув, дізнавшись, що за законом про корпорації бізнес зобов'язаний отримувати прибуток. Як могло бути, щоб за «ангсоцу»* 1970-х років прибуток був узагалі дозволений, уже не кажучи про те, що він вимагався? У ті часи все керівництво країни, здавалося, зосередилося на підтримці стійкого темпу культурного й економічного занепаду, сподіваючись досягти нового й рівноправного суспільства, у якому всі матимуть усе однакове, бо ні в кого нічого не буде.

І справді, наприкінці 1970-х багатьом людям консервативного характеру здавалося, що Британія готова відмовитися від усього, що обстоювала: від своєї гордості, підприємливості, ідеалів свободи й громадянства, навіть від своїх кордонів і державної безпеки. Це були часи КЯР (кампанії за ядерне роззброєння) і радянського «наступу за мир», метою якого було роззброїти Західний альянс завдяки роботі «корисних ідіотів», як їх незабутньо схарактеризував Ленін. Здавалося, що країна потопала в почутті колективної провини, яке посилювалося дедалі впливовішою культурою залежності. Для лівих політиків слово «патріотизм»

* «Ангсоц» (скор. від «англійський соціалізм») — політичний устрій вигаданої держави Океанії з роману Джорджа Орвелла «1984». Роджер Скрутон використовує цей термін як алюзію на соціалістичну політику лейбористських урядів у Британії в 1970-х роках, що привела країну до глибокої економічної та моральної кризи. — Прим. наук. ред.

стало лайливим. Для правих політиків нічого, здавалося, не мало значення, крім прагнення стати частиною нової Європи, ринки якої захистять нас від найгірших впливів повоєнної стагнації. Державний інтерес був витіснений *корисливими* інтересами: профспілками, істеблішментом і «лідерами промисловості».

Для консерваторів ситуація була особливо невтішною. Їхній номінальний лідер Едвард Гіт вважав, що управляти означає здатися: ми мали віддати економіку менеджерам, освітню систему — соціалістам, а суверенітет — Європі. Стара гвардія партії торі багато в чому з ним погоджувалася та приєдналася до того, щоб зробити Еноха Павелла* козлом відпущення: він був єдиним, хто публічно не погодився з повоєнним консенсусом. У похмурі 1970-ті, коли в університетах і серед еліт, які формували громадську думку, поширювалася культура зречення, здавалося, що не було шляху назад — до великої країни, яка успішно захищала нашу цивілізацію у двох світових війнах.

Тоді, у розпал нашого розчарування, ніби дивом, на чолі Консервативної партії з'явилася Маргарет Тетчер. Я добре пам'ятаю радість, яка охопила Лондонський університет. Нарешті є хтось, кого можна ненавидіти! Після всіх цих похмурих років соціалістичного консенсусу, коли в сірих закутках британського суспільства вишукували брудних фашистів, які були найпідхожішим з-поміж тих, кого можна було вважати ворогами, на сцену вийшов справжній демон: аж ціла лідерка партії торі, яка мала наглість заявити про відданість ринковій економіці, приватному підприємництву, свободі особистості, державному суверенітету й верховенству права — коротко кажучи, усьому тому, що Маркс засудив як «буржуазну ідеологію». І несподіванкою було те, що

* Попри багаторічну досить успішну політичну кар'єру, Енох Павелл насамперед запам'ятовується публічним виступом 1968 року, що увійшов в історію під назвою «Ріки крові» (хоча саме такої фрази у промові не прозвучало). Павелл розкритикував міграційну політику Британії, спрямовану на допуск у країну все більшої кількості мігрантів, що, на його думку, становило загрозу як для британської ідентичності, так і соціальної системи. Хоча, згідно з опитуваннями, близько трьох чвертей британців підтримували погляд Павелла, лідер Консервативної партії Едвард Гіт негайно звільнив його з усіх партійних посад і структур за «расизм». — Прим. наук. ред.